

رسید. چالش میان سنت و مدرنیته البته هنوز هم در زندگی ایرانیان موضوعیت دارد. چه این پاندول گاه به سوی سنت می‌غلتد و گاه در مدرنیته لنگری اندازد.

مژارش‌گر: حسین احمدی

سنخ‌شناسی عقلانیت

امیر وحیدیان

همشهری، ش ۳۷۲۲، ۱۳۸۷/۹/۲۵

آقای وحیدیان معتقدند عقل یکی از مفاهیمی است که در طول تاریخ اندیشه‌های اجتماعی و سیاسی، بیشترین درگیری‌های لفظی و اشتغالات ذهنی اندیشمندان را به خود واداشته است. در سنخ‌شناسی مفهوم عقل، یک پیش‌فرض مهم وجود دارد که عقل پدیده‌ای است دارای هویت «جمعی و جاری». بر طبق این پیش‌فرض، «عقل» در اثر «ارتباطات گوناگون» و مناسبت‌های اجتماعی شکل می‌گیرد و استعلاء می‌یابد. به نظر نویسنده در سنخ‌شناسی، مفهوم عقلانیت و در یک نگاه کلی به بازتاب‌های عقل در زندگی بشر می‌توان سه سطح عمده از مفهوم عقلانیت را از یکدیگر تمییز داد، که عبارتند از: ۱. عقلانیت نظری؛ ۲. عقلانیت عملی و ۳. عقلانیت ساختاری.

حوزه عقلانیت نظری، از قدیمی‌ترین عرصه‌های شناخته شده عقلانیت محسوب می‌شود و آغاز آن به عصر تکوین و شکل‌گیری فلسفه در یونان باستان بازمی‌گردد. دایره عقلانیت نظری به سبب عقلی در حوزه معرفت نظری و تدوین برهان و استدلال محدود است. در مقابل عقلانیت نظری، عقلانیت عملی قرار دارد که به مظاهر عقل، در کردارها و اعمال و رفتارهای آدمیان اشاره می‌کند و در زبان جامعه‌شناسان، این جنبه از عقل به «عقلانیت کنشی» تعبیر شده است. عقلانیت عملی پدیده‌ای عینی یا صورتی از کاربرد عقل است که کنشگر هنگام عمل، به جهت و چگونگی تحقق آن توجه دارد. در کنار این دو نوع عقلانیت، عقلانیت ابزاری یا ساختاری وجود دارد که در این نوع عقلانیت، عقل در نهادها و قواعد جمعی باز تولید می‌شود و نیازی نیست هر فرد به صورت آگاهانه بر عقلانی بودن رفتارش، نظارت داشته باشد. ایشان در ادامه بیان می‌دارد که موضوع عقلانیت در توسعه تفکر جامعه‌شناختی که در واقع پایه و بنیاد سایر علوم انسانی و اجتماعی است، نقش اساسی و تعیین‌کننده‌ای داشته است. ابهام در مفهوم عقلانیت در جامعه‌شناسی غرب و تفاسیر گوناگون از معنا و مصادیق آن بسیار زیاد است. در ایران نیز ابهام مضاعف مفهوم عقلانیت از آن جا ناشی می‌شود که این مفهوم همراه با علم جامعه‌شناسی به کشور ما وارد شده و مشکلات تطبیقی و مسائل تاریخی - فرهنگی نیز به آن افزوده شده است. به نظر نویسنده برای درک صحیح عقلانیت، تفکیک وجود و سطوح آن، امری ضروری است. یکی از

عضلاتی که دامن‌گیر تحقیقات علمی ما، به خصوص در سطح علوم انسانی شده، اختلاط میان مباحث مختلف است.

بیشتر محققان در ایران، پدیده‌ها را بدون در نظر گرفتن مرزهای حقیقی و واقعی‌ای که میان آنان وجود دارد، به صورت کاملاً درهم تنیده، مورد بررسی علمی قرار می‌دهند و طبعاً نتایجی که از این تحقیقات عاید می‌شود، همچون مقدمات خود، پراکنده، مبهم و آشفته است که نه تنها گره‌ای از مسائل مبتلا به حوزه‌های نظری و عملی علوم باز نمی‌کنند؛ بلکه بر آن گره‌ها می‌افزایند و مسائل را دشوارتر از پیش می‌نمایند. در حالی که اصل تفکیک قائل شدن میان حوزه‌های مختلف و ارزش شناختاری گذاشتن میان مرزهای حقیقی و اعتباری میان علوم یکی از بدیهی‌ترین و اصولی‌ترین اصل‌های مطرح در حوزه معرفت‌شناسی است. نویسنده، تفکیک‌گرایی معرفت‌شناختی به ویژه در حوزه علوم اجتماعی را در این زمان بیش از هر زمان دیگری جزو ضروریات می‌داند. او در پایان به این نکته اشاره می‌کند که تفکیک‌گرایی، حوزه تصمیم و رفتارهای اجتماعی و سیاسی ما را شفافیت می‌بخشد؛ شفافیتی که امروز برای تداوم داشتن و نهادینه شدن مردم‌سالاری، از هر اصل دیگری مهم‌تر است.

گزارش‌گر: ابوالفضل حسینی

لیبرالیسم فایده‌گرا، انحراف از اصول است

گفت‌وگو با: موسی غنی‌نژاد

همشهری، ش ۲۷۱۰، ۱۳۸۷/۹/۷

«لیبرالیسم کلاسیک» ایدئولوژی‌ای که در اندیشه مدرن در اروپا شکل گرفت و نتایج آن به صورت دموکراسی‌های لیبرال و اقتصاد آزاد و پارلمانتاریسم، مادیت و عینیت یافت. ریشه‌های اندیشه لیبرال اساساً بر پایه عدالت سامان می‌یابد. به نظر آقای غنی‌نژاد، اساس لیبرالیسم بر حقوق فردی بنا شده است. اولین اصل که در لیبرالیسم مورد تأکید قرار می‌گیرد، برابری انسان‌ها و آزادی ناشی از این برابری است. نفی بردگی و نفی استبداد جزو اصول اولیه لیبرالیسم هستند. اصل اولیه لیبرالیسم تأکید بر حق و عدالت است. علت رعایت حقوق انسانی این است که عدالت، آن را ایجاد می‌کند. نویسنده در ادامه بیان می‌کند که تعبیرهای مختلفی از لیبرالیسم شده که در دو قرائت اصلی نمود می‌یابد: اول «لیبرالیسم اصول‌گرا» است که بر مبنای آن اصولی که اشاره شد سامان نظری عملی می‌یابد و دیگری لیبرالیسم اواخر قرن هجده و اوایل قرن نوزده اروپاست که مبتنی بر اصالت فایده و «یوتیلیتاریانیسم» است که مهم‌ترین نمایندگان آن جرمی بنتام در اواخر قرن هجده و جان استوارت میل در قرن نوزده هستند.

بازتاب اندیشه ۱۰۵

۸۸

گزارش‌ها